

אתר דעת * לימודים * גיליון 17 * תשפ"א * 2020/21

עקרונות והלכות לשנת השמיטה

מאת יהודה איזנברג ועמירם דומוביץ

ייעוץ ד"ר משה זקס

מעובד על פי מאמר ב"לוח דינים ומנהגים", היכל שלמה תשפ"ב

א. עקרונות

1. שביתת הקרקע
2. קדושת הפירות
3. שמיטת כספים
4. מנגנון שיווק לשמיטה: אוצר בית דין
5. שביעית בזמן הזה: הפקעת הקדושה
6. הגישות למעשה
7. ביעור מעשרות
8. מצוות הקהל

ב. דיני שביעית לצרכן

9. אכילה של פירות שביעית
10. פירות שיש בהם קדושת שביעית
11. איסור סחורה
12. איסור ספיחין
13. ביעור

ג. דיני שביעית לחקלאות ביתית

14. ערב שביעית
15. עבודות חקלאות בשביעית

ד. טבלאות סיכום של השיטות

16. היתר המכירה
17. אוצר בית דין
18. ייבוא פירות נכרים

א. עקרונות

1. שביתת הקרקע

"ושבתה הארץ שבת לה" (ויקרא כה: א) - שביתת הארץ מחייבת להימנע מעבודות קרקע בשביעית. בתורה הוזכרו בפירוש ארבע עבודות שיש להימנע מהן: זריעה וזמירה – שתי מלאכות האסורות באופן מוחלט; קצירה ובצירה – שתי מלאכות שמותר לבצע אותן בכמות מוגבלת [לא מסחרית] ובשינוי מדרך האסיף הרגילה. חכמים אסרו את כל העבודות החקלאיות, שאין חיי הצמח או היבול תלויים בהם.

נושא זה מתייחס לחקלאים, וכן לבעלי גינות נוי בעיר. פרטי דיניים, בסעיף 15

2. קדושת הפירות

פירות השנה השביעית מותרים באכילה, שהרי נאמר "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כה: ו). אבל ארבעה דינים מייחדים את השימוש בפירות שביעית: חובה להפקיר את הפרי, אסור לסחור בו, אסור להשחיתו ולהשתמש בו שימוש שאינו השימוש הרגיל, חובה לבערו מן הבית כאשר הוא כלה מהשדה. רמב"ן סבור, שמצוות עשה לאכול את פירות השביעית.

קדושת שביעית באדמת נכרי סעיף 9; פרטי דינים - סעיפים 10-13.

איסור ספיחין: שדות שלא נזרעו בשמיטה, מניבים מעט פירות: ספיחין שגדלו מן הזרעים שנשרו בזמן הקציר. מדין תורה פירות אלה מותרים באכילה, אבל חכמים אסרו ירקות וקטניות שהחלו את גידולם בשנת השמיטה, כדי למנוע מעוברי עבירה לזרוע בשמיטה בסתר, ולומר שהגידולים הם ספיחים. לאיסור זה קראו חכמים "איסור ספיחין".

פרטי דיניים בסעיף 12.

3. שמיטת כספים

מצווה שאינה קשורה לעבודות הקרקע היא שמיטת החובות בסוף שנת השמיטה: "שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו... כי קרא שמיטה לה" (דברים טו: א-ג). כל חוב כספי שאדם חייב בשקיעת החמה של ערב ראש השנה שאחר שמיטה - נשמוט.

שמיטת כספים הביאה לתוצאה הפוכה: הפסיקו להלוות לעניים, ומצוות שמיטה הכבידה על העניים במקום לעזור להם. בשל כך תיקן הלל הזקן פרוזבול, המונע שמיטת חובות בשמיטה.

ערב ראש השנה של מוצאי שמיטה כותבים פרוזבול [יש הכותבים גם בתחילת השמיטה]. שלשה תלמידי חכמים, או אנשים המכירים את נושא הפרוזבול יכולים להיות בית דין לעניין זה, והם חותמים על הנוסח הבא: [יש אתרי אינטרנט שניתן לכתוב בהם פרוזבול].

במותב תלתא בי דינא כחדא הוינא ובא לפנינו _____ (פב"פ) ואמר לנו: "הן שנה זו היא שנת השביעית, ויש לי חובות בשטר ובע"פ על איזה אנשים, והרי אני מוסר לפניכם פרוזבול, ויהבת לכון במתנה בקנין ד' אמות קרקע מארעא דאית לי, ועל גביהון ארשית יתכון למגבי כל חובות דאית לי על אינשי, ומעתה תיהו לי דינא, ותגבוהו ותקבלוהו לי. ואם לא תגבוהו אתם, מעתה כיון שמסרתי לכם פרוזבול זה,

הרי אני גובה כל חוב שיש לי עד היום אצל כל אדם כל זמן שארצה". ואנחנו בית דין שמענו דבריו וייפנו כחו דלא תשמט ליה, ויגבה כל חובותיו על ידי פרוזבול זה כתקנם הלל וחז"ל.

ובאנו על החתום: יום _____ לחודש _____ שנת _____ פה בעיר _____

הדיין _____ הדיין _____ הדיין _____

4. מנגנון שיווק לשמיטה: אוצר בית דין

בימי בית שני התערב בית הדין בחלוקת הפירות לצרכנים, וארגן את הקטיף והחלוקה. הפירות הוכנסו למחסנים שנוהלו על ידי בית הדין: "אוצר בית דין".

האסיף דרך אוצר בית דין מבטל שני דינים: מותר לאסוף את הפירות בדרך הרגילה (בקומביין ובמקצרה), ואין צורך להפקיר ["לבער"] את הפירות שבמחסן כאשר כלה מין הפירות בשדה.

במבנה החקלאי היום אין אפשרות שכל אדם יצא לשדה לקטוף מזון לבני ביתו, ולכן שומרי שביעית בקדושתה, שאינם מוכרים את שדותיהם, מפעילים את הקציר על ידי "אוצר בית דין": בית דין ממנה את בעל השדה לשליחו, והוא מטפל בפירות בהרשאת בית הדין, מחלק בחנויות ייעודיות, וגובה תשלום לכסות את הוצאותיו.

בשנים האחרונות קטן ציבור המשתמשים באוצר בית דין. דין אוצר בית דין אינו מופיע ברמב"ם, ויש הסבורים שהלכה זו אינה נמצאת במסלול הראשי של דיני השמיטה. הפירות קדושים בקדושת שביעית, והשימוש בפירות הוא רק למטרתם הרגילה, כמו כן חל על הפירות האיסור להשחית את פירות שביעית. כל אלה מרתיעים ציבור רחב, המעדיף לקנות פירות חו"ל, שאין בהם קדושה כלל.

פרטי הדינים והרחבה – סעיף 17.

5. שביעית בזמן הזה: הפקעת הקדושה

עם חידוש היישוב היהודי בארץ ישראל עלתה בעיית שמירת השביעית. כדי לשבות שנה שלמה, יש צורך בתכנון רב שנתי: לדאוג לעבודה חליפית לפועלים, לספק ירקות בשמיטה, לכסות את ההפסדים שייגרמו לחקלאים, לשמור על השווקים שיעברו לספקים בארצות אחרות ועוד.

בגלל הקושי לשמור שמיטה בצורתה המקורית, חיפשו דרכים לעקוף את מצוות השמיטה, על ידי הפקעת קדושת הקרקע. הפקעה זו נעשית על ידי מכירת הקרקע לנכרי לזמן קצוב. ההפקעה עוררה ויכוחים הלכתיים רבים.

רש"י אויערבך זצ"ל סיכם בספרו "מעדני ארץ" את העקרונות הקשורים במכירת הקרקע להפקעת קדושת שביעית:

1. שביעית נוהגת בזמן הזה מדרבנן, בין לעניין דין קדושת הפירות ובין לעניין איסור עבודת הארץ.
2. נוהגים כדברי רבי יוסף קארו שאין דין שביעית בפירות נכרי הגדלים בארץ ישראל:
3. למרות שהמכירה נראית כהערמה, אין לחוש לכך.
4. מכירת קרקע לנכרי בארץ ישראל אסורה מהתורה. הויכוח בין מצדדי המכירה לשולליה הוא אם מכירה לזמן אסורה כמו מכירה לצמיתות, ואם מכירה לזמן מפקיעה את הפירות מקדושתם.

5. גם לאחר המכירה, המלאכות האסורות במקורן מהתורה לא הותרו לביצוע על ידי ישראל, אלא רק על ידי פועלים נכרים.

הרחבת הנושא : סעיף 16.

6. הגישות למעשה

המסתמכים על המכירה חותמים על הרשאה לרבנות הראשית, וזו מוכרת בשמם את הקרקע. לאחר המכירה מותרות לפי ההוראות של הרבנות הראשית כל המלאכות מדרבנן, בפירות אין קדושה, והאסיף, השיווק והשימוש - כבכל שנה. יש שיטות הנוהגות קדושת שביעית גם בפירות אלו.

הרחבה – ראה סעיף 16

הנמנעים מלמכור **רק חלק מעבודות הקרקע, כאמור להלן:**

1. האסיף נעשה בשליחות בית דין ולאוצר בית דין.
2. הזריעה נעשית לפני ראש השנה, במגבלות הלכתיות מסוימות.
3. עבודות השדה נעשות רק כשהן לצורך קיום הצמח או הפירות.
4. אין זריעת תבואות קיץ.
5. מפקירים את הפירות, ואוספים כמויות גדולות רק לאוצר בית דין.
6. אוכלים רק ירקות שהחלו לצמוח בשישית [בגלל "איסור ספיחין"], או גידולי שישית מבתי קירור, או ייבוא, או ממקומות שלא קדשו.

להרחבה ראה סעיף 18

7. ביעור מעשרות

פעמיים בשבע שנות השמיטה חייבים לבער את המעשרות מן הבית: בשנה הרביעית ובשנת השמיטה. מצווה זו אינה מיוחדת לשנת השמיטה, והיא מפורטת בפרק מיוחד.

8. מצוות הקהל

בסוכות שאחרי שנת השמיטה מתכנס עם ישראל בבית המקדש למצווה נוספת, מצוות "הקהל". כל עם ישראל מתאסף במקדש, במוצאי יום טוב ראשון של סוכות שאחרי השמיטה, ושומע את קריאת התורה: חלקים מספר דברים. הקריאה נעשית בטקס חגיגי, בהשתתפות המלך והכהן הגדול.

תמצית דיני שביעית למעשה

לצרכן, לגינות נוי ולחקלאות ביתית

פרק זה עוסק בשני תחומים: א. דיני שביעית לצרכן; ב. עיבוד הקרקע לאלה שאינם חיים מחקלאות: גינות נוי וגינות ביתיות. בגינות אלה יש לשמור על דיני שביעית באופן מלא. הפרק אינו עוסק בגננים המתפרנסים מעיבוד גינות נוי, ואלה יבררו את המותר והאסור בנפרד.

ב. דיני שביעית לצרכן

9. אכילה של פירות שביעית

פירות שגדלו באדמות של גוי, או מחוץ לשטח הקדוש בקדושת ארץ ישראל [ראה סעיף 18] – אין בהם קדושת שביעית. פירות שגדלו באדמות של יהודים שנמכרו על ידי היתר המכירה, חייבים בתרומות ומעשרות כמו בשנה השישית. יש המחמירים לנהוג בהם גם קדושת שביעית.

10. פירות שיש בהם קדושת שביעית

פירות, ירקות ופרחים שגדלו בשביעית על אדמת יהודי, ולא נמכרו במסגרת היתר המכירה, יש בהם קדושת שביעית ויש לאוכלן או להשתמש בהן בקדושה. ואלה הם פרטי קדושת הפירות:

1. השימוש בפירות הוא רק בשימוש הרגיל. אין לבשל פירות שרגילים לאוכלם חיים, או לאכול חי פרי שרגילים לבשלו.
2. מתור לסחוט רק פירות העומדים בדרך כלל לסחיטה.
3. אסור לקלקל את הפירות ולהשחיתם.
4. שאריות של פירות שביעית הראויים לאכילה, יש להכניסם לשקית פלסטיק סגורה ולהניחם באשפה.

11. איסור סחורה

"והייתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל: 'לאכלה – ולא לסחורה'. המסחר בפירות שביעית הוגבל, כחלק מהמגמה להפוך את הפירות נגישים לכל אדם.

1. אין לקנות פירות שביעית בשקילה מדויקת, אלא בחבילות או באומדן.
2. יש לשלם בכרטיס אשראי, כדי שהתשלום לא יהיה מיידי, או לקנות מצרכים נוספים יחד עם הפירות, ולשלם במזומן על כולם כאחד. טעם לכך: כסף שנקנו בו באופן ישיר פירות שביעית מתקדש בקדושת שביעית. בשיטה שהוצעה כאן הכסף אינו מתקדש.

12. איסור ספיחין

1. חז"ל אסרו באכילה גידולים שתחילת גידולם בשביעית, ובגידולי גרגרים אם הגיעו לשליש גודלם בשמיטה.
2. שדות של גוי, אין בהם איסור ספיחין. [יש דעות ששדות שנמכרו במסגרת היתר המכירה גם בהם אין איסור ספיחין].
3. פירות עץ אין בהם איסור ספיחין, כי העצים נותנים פרי בכל שנה, ואין תחילת גידולם של העצים בשביעית.

3. מי שאינו סומך על היתר המכירה, יכול לאכול בשמיטה רק ירקות שהחלו לגדול בשנה השישית, וינהג בהם קדושת שביעית. "לוחות שמיטה" מפרסמים מתי מתחילים להגיע לשוק ירקות מצמחים שהחלו לצמוח בשביעית, ויש בהם איסור ספיחין.

13. ביעור

1. פירות שיש בהם קדושת שביעית, יש לבערם מהבית בסוף העונה.
2. הביעור הוא הפקרת הפירות בפני 3 אנשים. לאחר ההפקר יכול הבעלים לזכות בהם.
3. פירות שלא הופקרו – נאסרו באכילה.
4. פירות הנמכרים בחנויות הפועלות במסגרת "אוצר בית דין", אין צורך לבערם.

ג. דיני שביעית לחקלאות ביתית

ולחקלאים השומרים שביעית בקדושתה, ואינם מוכרים את שדותיהם

14. ערב שביעית

1. שתילה – עצי פרי יש לשתול עד ט"ו מנחם אב בערב שמיטה. עצי סרק יש מחמירים כעצי פרי, ויש המקלים עד 3 ימים לפני ראש השנה.
2. זריעה – ירקות ופרחים יש לזרוע עד 3 ימים לפני ראש השנה.

15. עבודות חקלאות בשביעית

בתורה הוזכרו ארבע מלאכות האסורות בשביעית: זריעה וזמירה, קצירה ובצירה (וחריש). חכמים אסרו גם מלאכות אחרות.

המלאכות המותרות בשביעית הן אלה שנועדו לקיום העץ או הפירות:

1. מותר לעדור לצורך קיום העץ או הפירות.
2. מותר להשקות במידה מינימלית הנדרשת לקיום הצמח.
3. דישון אסור.
4. מותר לרסס ולאבק נגד מחלות.
5. גיזום אסור, אבל מותר לקצץ ענפים נגועים העלולים לפגוע בצמח כולו, או לסלק ענפים מפריעים. גיזום זה ייעשה בשינוי.
6. מותר לכסח דשא, במידה והכיסוח חיוני לקיומו.
7. מותר להדביר עשביה העלולה לחנוק את הצמח. עדיף ע"י ריסוס.
8. מותר לכסח או לשרוף שטחי קוצים כשיש צורך חשוב בכך.
9. מותר לנקות את החצר, לגרוף עלים ולנקות פסולת.
10. עציץ שאינו נקוב, הנמצא תחת גג, מותר לעשות בו כל המלאכות, ואין להוציאו מהבית. מי שעובר דירה או קונה עציץ, יעטוף את העציצים בפלסטיק כאשר הם אינם תחת גג.
11. קטיף – מותר לקטוף כמויות קטנות לצורך אכילת בני הבית. עדיף לקטוף באופן שונה מהדרך הרגילה. מותר לקטוף פרחים וירק לקישוט הבית.
12. בבית משותף יש לדאוג שהעבודות בגינה המשותפת תיעשינה על פי ההלכה. אם אי אפשר, יפקיר את חלקו, ואת מסי הועד יש לשלם על שירותים אחרים.

ד. טבלאות סיכום של השיטות

16. היתר המכירה

היתר מכירה	הפתרון
מיסודו של הרב קוק זצ"ל	הרב
הרבנות המקומית של כל עיר	נותן תעודת הכשרות
פתרון לחקלאים ולחקלאות בא"י ולכלל ישראל, כדי שהחקלאים והחקלאות בא"י לא יתמוטטו. פתרון זה אינו חל על גינות נוי וגינות ביתיות.	מטרת הפתרון
מסתמכים על השיטה שמצוות שמיטה בזמן הזה מדרבנן. מוכרים את הקרקע החקלאית לנוכרי (שאינו עובד ע"ז), המכירה מתבצעת ע"י הרבנות הראשית. החקלאים מעבדים את השדות שנמכרו, ועושים בהם מלאכות דרבנן, או מלאכות דאורייתא ע"י פועלים נוכרים. מסתמכים על פסק הבית יוסף שפירות וירקות שגדלו על אדמת נוכרי, אין בהם קדושה שביעית ולא איסור ספיחין. לפירות ולירקות אין קדושה, אין צורך להפקיר את השדות, ומותר לסחור בהם באופן הרגיל.	הפתרון
רוב החקלאים והצרכנים במדינת ישראל.	משתמשים בפתרון
הפתרון מבטל את מצוות השמיטה. (הערמה) יתכן ועוברים על איסור "לא תחנם". חשש שאין 'גמירות דעת של המוכר במכירה'. אידיאולוגית: אין להעביר בעלות של אדמת א"י למוסלמים.	החסרונות
פתרון ממלכתי לכלל החקלאים והצרכנים. יש הטוענים שהפתרון של "אוצר בית דין" גם הוא ההערמה. אם יישמו את שני הפתרונות האחרים באופן מוחלט על כלל החקלאים והצרכנים, החקלאות בא"י תתמוטט. קרקעות חקלאיות יתפסו על ידי ערבים, ולא יוחזרו לאחר השמיטה. מחירי הפירות והירקות נשארים זולים.	היתרונות

17. אוצר בית דין

אוצר בית דין	הפתרון
בעקבות פסיקה של החזון איש	הרב
אוצר הארץ ורבנויות שונות.	נותן תעודת הכשרות
פתרון לחקלאים ולצרכנים הרוצים לשמור את מצוות השמיטה בקדושתה.	מטרת הפתרון
<p>החקלאים מפקירים את שדותיהם כדין התורה.</p> <p>האיסור שלא לקצור כדרך הקוצרים אינו חל על הקוצר בשליחות בית הדין, ולכן מותר לקצור ולסחור בכמויות גדולות כדרך הקוצרים.</p> <p>בית הדין ממנה את בעלי השדות כשליחים מטעמו שיקצרו וישווקו את הפירות והירקות.</p> <p>בעלי השדות מקבלים כסף עבור העבודה ולא עבור הפירות, דבר המאפשר להם להתפרנס בשנת השמיטה.</p> <p>כל דיני קדושת פירות שביעית חלים על הפירות והירקות, והצרכנים צריכים לשמור על קדושת שביעית בפירות ובירקות.</p>	הפתרון
חקלאים וצרכנים, שאינם רוצים להשתמש ב"היתר המכירה" ורוצים לקיים חקלאות יהודית שומרת שמיטה.	משתמשים בפתרון
<p>הפתרון אינו נותן מענה לכל החקלאות בארץ, ואינו מאפשר לחרוש, לזרוע, לזמור ולטעת בשמיטה.</p> <p>רמב"ם אינו מזכיר את אוצר בית דין, ויש שאינם תומכים בכך.</p> <p>לאחרונה התמעט השימוש באוצר בית דין, בין השאר כי הפירות קדושים בקדושת שביעית, והדבר מכביד על המשתמש.</p>	החסרונות
<p>אין משתמשים ב"היתר המכירה" (שלדעתם נראית כהערמה). ע"י "אוצר בית דין" מצוות השמיטה נשמרת באופן קרוב לדין התורה.</p> <p>מקיימים מצווה של אכילת פירות שביעית (ע"פ הרמב"ן), אין חובת ביעור, אבל יש קדושה בפירות.</p> <p>החקלאי הדתי לא מתמוטט מבחינה כלכלית.</p> <p>מחירי הפירות והירקות סבירים.</p>	היתרונות

18. ייבוא פירות נכרים

<p>הפתרון</p>	<p>ייבוא מגידולי נוכרי</p>
<p>הרב</p>	<p>הרב אלישיב, ופוסקים נוספים</p>
<p>נותן תעודת הכשרות</p>	<p>בד"ץ - העדה החרדית, וגופים נוספים.</p>
<p>מטרת הפתרון</p>	<p>פתרון לצרכן החרדי שאינו רוצה להיכנס לשום בעיה הלכתית בנושא השמיטה</p>
<p>הפתרון</p>	<p>ייבוא פירות וירקות מחו"ל (אין בהם קדושת שביעית). אין קדושה בפירות מחו"ל ולכן הסוחרים משווקים אותם כרגיל, והצרכנים קונים ומשתמשים באופן רגיל. משתמשים בתוצרת של אותם חלקי ארץ ישראל שלא קדשו: הערבה הדרומית, מאשקלון דרומה. קניית תוצרת חקלאית מערבים (עזה, מיו"ש המשולש, וכד'): לדעת ה"חזון איש" יש בתוצרת החקלאית הערבית קדושת פירות שביעית. ולכן הבוחרים בשיטה זו נדרשים להקפיד על קדושת פירות שביעית ואיסור סחורה כדי לצאת ידי חובה לפי השיטה המחמירה.</p>
<p>משתמשים בפתרון</p>	<p>המעוניינים לשמור על כל החומרות בשנת השמיטה.</p>
<p>החסרונות</p>	<p>פגיעה בחקלאים ובחקלאות בא"י. החלשת האחיזה היהודית בא"י, וחיזוק ידיהם של אויבי ישראל. מחירי הפירות והירקות המיובאים יקרים, דבר שהוא הפוך מכוונת התורה שבשנה השביעית: "ואכלו אביוני עמך".</p>
<p>היתרונות</p>	<p>הצרכן החרדי נמנע מלהיתקל בדיני שמיטה, ועל כן אינו נכשל בשום הלכה מהלכות שמיטה.</p>